DOI: https://doi.org/10.32847/business-navigator.59-30
УДК 330.341.1

Сакевич Л.С.,
здобувач,
Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій

Sakevych Liudmyla,
Applicant,
Black Sea Research Institute of Economy and Innovation

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ

Сакевич Л.С. Інноваційна діяльність в Україні: сучасний стан та проблеми розвитку. У статті з'ясовано основні підходи до розуміння сутності поняття «інноваційна діяльність», серед яких виділено такі трактування як процес, діяльність, система. Окреслено основні властивості інноваційної діяльності, що дають їй можливість не тільки сприяти підвищенню конкурентоспроможності країни, але й вирішувати низку соціально-економічних та екологічних проблем. Саме тому її результати приносять корисність не тільки безпосереднім суб'єктам, але й суспільству в цілому. З метою проведення діагностики перебігу інноваційних процесів в Україні проаналізовано базові показники, що характеризують інноваційну діяльність: частка та кількість інноваційно активних підприємств, кількість упровадженої інноваційної продукції та нових технологічних процесів, обсяг реалізованої інноваційної продукції.

Ключові слова: інноваційна діяльність, інноваційна продукція, інновації, інноваційно активне підприємство, конкурентоспроможність, національна економіка, суспільство.

Сакевич Л.С. Инновационная деятельность в Украине: современное состояние и проблемы развития. В статье выяснены основные подходы к пониманию сущности понятия «инновационная деятельность», среди которых выделены такие трактовки как процесс, деятельность, система. Определены основные свойства инновационной деятельности, которые дают ей возможность не только способствовать повышению конкурентоспособности страны, но и решать ряд социально-экономических и экологических проблем. Именно поэтому ее результаты приносят полезность не только непосредственным субъектам, но и обществу в целом. С целью проведения диагностики течения инновационных процессов в Украине проанализированы базовые показатели, характеризующие инновационную деятельность: доля и количество инновационно активных предприятий, количество внедренной инновационной продукции и новых технологических процессов, объем реализованной инновационной продукции.

Ключевые слова: инновационная деятельность, инновационная продукция, инновации, инновационно активное предприятие, конкурентоспособность, национальная экономика, общество.

Sakevych Liudmyla. Innovative activity in Ukraine: current state and development problems. The article clarifies the main approaches to understanding the essence of the concept of "innovation", among which are such interpretations as process, activity, system. The main properties of innovation are outlined, which give it the opportunity not only to increase the country's competitiveness, but also to solve a number of socio-economic and environmental problems. That is why its results are useful not only to the immediate subjects, but also to society as a whole. In order to diagnose the course of innovation processes in Ukraine, the basic indicators characterizing innovation activity are analyzed. In 2019, the share of innovative enterprises in Ukraine was 15.8%, which is much lower than in European countries. Over the last ten years, there has been a reduction of almost 2 times the number of industrial enterprises that have implemented innovations. We believe that such unsatisfactory indicators are due to insufficient funding for innovation and misunderstanding by domestic entrepreneurs of the importance of innovation for modern development. The priority task for Ukraine is to increase the number of innovatively active enterprises in the field of electricity, gas, steam and air conditioning supply, as well as sewerage, sewerage and waste management. During the study period, there is a tendency to reduce sales of innovative industrial products, although in hryvnia equivalent, on the contrary, there is an increase due to inflationary factors. The most economically active region of Ukraine in terms of innovation dissemination is Kharkiv region, which has the largest number of innovative enterprises. It has been found that the spread of the COVID-19 pandemic has a significant impact on the development of innovation in 2020. Thus, as a result of quarantine restrictions, indefinite shutdown of a number of production processes, closure of infrastructure projects, suspension ("freezing") of international contracts and cooperation in the innovation sphere, temporary "closing of borders" should be expected to slow down innovative development of most national economies around the world.

Key words: innovative activity, innovative production, innovations, innovatively active enterprise, competitiveness, national economy, society.

Постановка проблеми. Особливості сучасного господарського розвитку потребують постійного зростання результативності виробничої діяльності, збільшення продуктивності праці, появи модернізованих товарів та послуг, що наділені новими якостями та властивостями. Одним зі шляхів у досягненні таких змін є активізація інноваційної діяльності та поширення знань, більш інтенсивне проведення наукових досліджень, розробка нових технологій.

Крім того, практика зростання провідних західних країн свідчить, що благополуччя країни визначається рівнем розвитку та станом інноваційного середовища, використання інновацій та новітніх технологій, що дозволяє займати провідні місця як на світових ринках, так і в міжнародних рейтингах. Таким чином, подальший розвиток України є неможливим без забезпечення належних умов для інтенсифікації розвитку інноваційної діяльності, що загострює питання актуалізації стимулювання та належної підтримки як з боку держави, так і бізнес-середовища інноваційного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню теоретико-практичних аспектів інноваційної діяльності, проблем та можливих шляхів її активізації, розкриттю передумов та сутності інноваційного розвитку на вітчизняних підприємствах присвячена увага таких науковців як Л. Антонюк, А. Гальчинського, В. Геєця, С. Ілляшенка, І. Петрової, Н. Сисоліної, О. Собко, Л. Федулової, П. Харів, Т. Шпильової та інших. Проте, незважаючи на значну кількість досліджень в даній площині, вважаємо, що інноваційна діяльність є досить динамічним процесом, різні складові якого постійно змінюються, що вимагає проведення постійного та регулярного аналізу для виявлення основних тенденцій та можливих змін з метою завчасного усунення можливих негативних проявів.

Формулювання завдання дослідження. Метою дослідження є з'ясування сутності та основних властивостей інноваційної діяльності, що є необхідною теоретичною базою для проведення цілісного аналізу розвитку інноваційної діяльності за період 2010–2019; а також окреслення кризових факторів 2020 року, які негативно позначаються на подальшому зростанні інноваційної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Сучасні реалії економічного розвитку вимагають від кожної організації впровадження нових технологій, які є основою для створення нової якіснішої продукції з найменшими витратами. Саме тому останнім часом значно актуалізується питання щодо інноваційної діяльності, що, по-перше, стає важливим елементом функціонування та розвитку будь-якого підприємства. По-друге, охоплює різні напрями діяльності людини й підприємства, що можуть відбуватися як у виробничій, так і невиробничій сферах.

До сьогодні у визначенні сутності поняття «інноваційна діяльність» не сформовано загальновизнаного підходу, незважаючи на досить активне його використання, що стало підґрунтям для окреслення трьох основних напрямів його трактування як процесу, діяльності та системи, які відображені на рис. 1.

На нашу думку, яскравим прикладом розуміння інноваційної діяльності за першим підходом є визначення запропоноване С.М. Ілляшенко, за яким «Інноваційна діяльність – це процес створення, провадження та поширення інновації» [1]. Для ілюстрації другого підходу наведемо таке трактування: «Інноваційна діяльність – це діяльність, в результаті якої народжується щось нове (новація), яке відзначається неповторністю та оригінальністю і якого до того не існувало в природі, суспільстві» [7]. Дефініційне розуміння за третім підходом розкриває визначення О.В. Тарасової, за яким «Інноваційна діяльність – це комплекс практичних дій, спрямованих на використання науково-технічних результатів для отримання нових або поліпшення існуючих виробів, технологій, методів управління та ін.» [6]. Під інноваційною діяльністю ми розуміємо систему дій, що передбачає розробку та впровадження досягнень інтелектуально-розумової та наукової діяльності (ноу-хау, результати науково-дослідної роботи, досягнення селекції, винаходи, промислові зразки тощо) та їх комерціалізацію або реалізацію у вигляді інноваційних проектів та інноваційних продуктів.

Інноваційна діяльність характеризується такими властивостями як:

– здійснюється на комерційній основі за допомогою втілення в життя комплексу науково-технічних та організаційно-фінансових заходів;

Рис. 1. Ключові підходи до розуміння поняття «інноваційна діяльність»

Джерело: систематизовано автором

– виступає циклічним процесом з високим ступенем ризику, що обумовлює посилення інноваційної активності;

– спрямована на організацію процесу трансформації існуючої ідеї в якісно нові або удосконалені продукти та послуги;

– обов'язково має практичне використання результатів;

– представляє ринку нові або удосконалені товари та послуги;

– інформує потенційних споживачів про якісні характеристики товарі та послуг, що здатні задовольняти зростаючі потреби населення.

Впровадження інноваційних розробок до виробничого процесу спрямовано не тільки на підвищення конкурентоспроможності, але й має за мету вирішення соціально-економічних та екологічних питань [2]. Отже, результати інноваційної діяльності приносять корисність не тільки для її безпосередніх суб'єктів, але й всього суспільства в цілому. Так, підприємці зацікавлені в активізації інноваційної діяльності, оскільки випуск та продаж нових (удосконалених) конкурентоспроможних товарів збільшить отриманий прибуток. Держава, внаслідок розширення інноваційної діяльності, зможе залучити додаткові інвестиції, особливо у вигляді іноземного капіталу й збільшить надходження до держбюджету. Населення країни, що виступає у ролі споживача, отримує у користування нові покращені товари або послуги. Крім того, поширення інноваційної діяльності спроможне створювати додаткові робочі місця, тому індивіди, що є власниками людського капіталу, отримують більше шансів на здобуття нових робочих місць з гарантованою заробітною платою.

Для проведення діагностики перебігу інноваційного розвитку в Україні варто проаналізувати базові показники, що покликані характеризувати інноваційну діяльність. Серед них найважливішим, на нашу думку, є частка інноваційно активних підприємств, що відображає стан розвитку інноваційної сфери в цілому. В країнах Європейського Союзу вона становить приблизно 53%. Найбільша частка підприємств, що займаються інноваційною діяльністю притаманна для Німеччини (79,3% від загальної кількості), найменша – для Болгарії (27,1%) [4, с. 114]. У 2019 році в Україні такий показник становив лише 15,8%, що не відповідає викликам сьогодення й у подальшому може привести до занепаду економіки та поступової відсталості від провідних країн світу.

Серед позитивних тенденцій розвитку інноваційної діяльності можна виділити збільшення за останні десять років частки інноваційно активних промислових підприємств майже на 15% (див. табл. 1), що свідчить про збільшення інноваційних підприємств до їх загальної кількості. Такі зміни мають характеризувати поступовий перехід вітчизняної економіки на якісно новий етап розвитку. Проте, незважаючи на таке підвищення їх частка залишається ще далекою від показників економічно розвинутих країн. З другого боку, варто наголосити на негативній ознаці, а саме на стрімкому зменшенні загальної кількості інноваційно активних промислових підприємств майже у два рази. Стрімкий спад їх кількості відбувся у 2015 році, що стало наслідком політико-економічної кризи, погіршення інвестиційно-інноваційної привабливості, які загострилися в результаті анексії Криму, поширення воєнного конфлікту на сході країни. Окреслені тенденції підтверджують розуміння того, що стан національної економіки впливає на розвиток та результати інноваційної діяльності, завдяки чому залучаються додаткові ресурси для її фінансування. Отже, розвиток національної економіки є неможливим без інноваційного розвитку країни й навпаки [5, с. 110].

Найбільша кількість інноваційно активних промислових підприємств у 2019 році зосереджена у секторі виробництва харчових продуктів – 131, виробництві машин і устаткувань – 80, найменша кількість у виробництві тютюнових виробів – 1 та виробництві коксу та продуктів нафтопереробленння – 3 [3]. Вважаємо актуальним завданням для України збільшення кількості інноваційно активних підприємств за такими видами економічної діяльності як постачання електроенергії, газу, пари, кондиційованого повітря; водопостачання, каналізація та поводження з відходами.

На вітчизняних підприємствах впроваджується два види інновацій, що підлягають статистичному обстеженню: 1) нові технологічні процеси; 2) інноваційна продукція (товари або послуги), що може виступати як нова для ринку або для підприємства. Незважаючи

Таблиця 1

Інноваційна активність промислових підприємств України

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Кількість інноваційно активних промислових підприємств, одиниць	1462	1679	1758	1715	1609	824	834	759	777	782
% до загальної кількості промислових підприємств	13,8	16,2	17,4	16,8	16,1	17,3	18,9	16,2	16,4	15,8
Кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації (продукцію та/або технологічні процеси), одиниць	1217	1327	1371	1312	1208	723	735	672	739	687
% до загальної кількості промислових підприємств	11,5	12,8	13,6	12,9	12,1	15,2	16,6	14,3	15,6	13,8
Кількість упроваджених у виробництво нових технологічних процесів промисловими підприємствами	2043	2510	2188	1576	1743	1217	3489	1831	2002	2318
Кількість упровадженої інноваційної продукції (товарів, послуг) промисловими підприємствами	2408	3238	3403	3138	3661	3136	4139	2387	3843	2148
Частка обсягу реалізованої інноваційної промислової продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції	3,8	3,8	3,3	3,3	2,5	1,4	…	0,7	0,8	1,3

Джерело: складено автором на основі [3]

на скорочення кількості інноваційно активних підприємств у досліджуваному періоді доцільно наголосити, що кількість упровадженої інноваційної продукції та нових технологічних процесів залишається майже сталою. Так, за першим показником спостерігається зменшення на 11%, а по другому – навпаки збільшення на 13%, що свідчить про поступове збільшення впровадження у виробничий процес сучасних ресурсозберігаючих та маловідходних технологій як фактору підвищення конкурентоспроможності створених товарів.

Вкрай негативним є той факт, що у 2019 році 86,2% промислових підприємств України взагалі не впроваджують інновації або нові технологічні процеси, що обумовлено, у першу чергу, недостатнім рівнем фінансування та нерозумінням значення інновацій для сучасного розвитку більшістю підприємців. За останні десять років кількість промислових підприємств, які впроваджували інновації (продукцію та/або технологічні процеси) скоротилася на 44%, що пов'язано з загальним скорочення кількості промислових підприємств. Але навпаки, частка промислових підприємств, що впроваджують інновації до загальної кількості промислових підприємств зросла на 20%. Проте, за останні 5 років вона є найменшою й становить 13,8%.

Несприятливим фактором для національної економіки слід визначити зменшення обсягів реалізованої інноваційної промислової продукції, частка якої по відношенню до 2010 року скоротилася майже в 3 рази, що також пов'язано з суттєвим зменшенням кількості інноваційно активних підприємств в цей період. Проте, такий показник у відношенні до 2017–2018 років має незначну тенденцію до зростання, що свідчить про поступове відновлення конкурентних переваг, збільшення присутності на внутрішньому та зовнішньому ринку української інноваційної продукції і, як наслідок, збільшення валютних надходжень та податкових платежів до державного бюджету.

У 2019 році лише 442 підприємства реалізовувало інноваційну продукцію на 34,26 млрд. грн., з них – 36,4% на експорт (18 млрд. грн.). Слід наголосити, що частка підприємств, що реалізовують інноваційну продукцію за межі України поступово зменшується, по відношенню до 2017 року майже на 40%, до 2015 року – на 37,5%. Проте, значно збільшено обсяг реалізованої продукції у вартісному еквіваленті. Зростання у порівнянні з 2017 роком складає майже 2 рази, з 2015 роком – 48%. Такі зміни свідчать про зацікавленість західних країн розробками вітчизняних інноваційних підприємств. Нова для ринку продукція становила 6,8 млрд. грн., а нова лише для підприємства 24,7 млрд. грн. Причому із цієї кількості, лише 16,2% було принципово нової для ринку, а 27,7% експортувалося.

У регіональному розрізі інноваційний розвиток також не є рівномірним. Так, найбільша кількість інноваційно активних підприємств у 2019 році була зосереджена у Дніпропетровській, Запорізькій, Львівській, Харківській областях та місті Києві. Абсолютним лідером серед регіонів України є Харківська область, в якій функціонує найбільша кількість інноваційно активних підприємств (116) й найбільша їх частка до загальної кількості таких підприємств (27,1%), що позитивно позначається на економічному піднесенні регіону.

Значний вплив на розвиток інноваційної діяльності спричинили кризові тенденції 2020 року, обумовлені пандемією COVID-19. Внаслідок карантинних обмежень, зупинки на невизначений термін низки виробничих процесів, закриття інфраструктурних проектів, призупинення («заморожування») міжнародних контрактів і співробітництва в інноваційній сфері, тимчасового «закриття кордонів» варто очікувати сповільнення інноваційного розвитку більшості національних економік по всьому світу. Окреслені фактори породжують нову фінансово-економічну кризу. Тому держава, з одного боку, має приймати надзвичайні заходи задля пом'якшення негативних наслідків коронавірусу на економічну систему зокрема та суспільство в цілому й протидіяти очікуваній рецесії. З другого боку, вона повинна сприяти активізації інноваційних розробок задля збереження можливостей для подальшого зростання. Враховуючи реалії сьогодення для вирішення низки нагальних соціальних проблем варто сприяти інтенсифікації інноваційної діяльності в медичній сфері та фармацевтиці.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, національна економіка потребує стимулювання розвитку інноваційної діяльності як основи загальноекономічного піднесення, прискорення поширення нововведень в основні галузі, що є базисом збільшення їх конкурентоспроможності та розв'язання багатьох важливих соціально-економічних проблем. Але важливим кроком у даному напрямі має стати формування необхідної інфраструктури, для чого потрібно: сприяти покращенню інвестиційного клімату задля збільшення фінансових надходжень в інноваційну сферу; удосконалити податкову систему з метою зменшення податкового тиску на інноваційні компанії; збільшити частку експорту високотехнологічної продукції; розширити міжнародні зв'язки у питанні обміну досвідом та використанні нових знань, новацій, технологій тощо. Практична реалізація запропонованих заходів дозволить активізувати інноваційну діяльність в Україні, прискорить процес оновлення та модернізації виробництва, стане підґрунтям більш ефективного використання внутрішніх інвестицій й збільшення обсягу залучення зовнішніх фінансових ресурсів.

Список використаних джерел:

1. Маркетинг. Менеджмент. Інновації : [монографія] / За ред. д. е. н., проф. С.М. Ілляшенка. Суми : Папірус, 2010. 621 с.
2. Михайловська О.В. Світовий досвід державної підтримки інноваційних процесів. *Актуальні проблеми економіки*. 2005. № 11. С. 101–109.
3. Наукова та інноваційна діяльність України : статистичний збірник. *Державна служба статистики України* : веб-сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/09/zb_nauka_2019.pdf (дата звернення: 10.06.2020).
4. Пухальська Н.О., Гончаренко Л.М. Сучасний стан інноваційної діяльності вітчизняних промислових підприємств. *Інфраструктура ринку*. 2018. Вип. 20. С. 113–118. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/20_2018_ukr/21.pdf (дата звернення: 14.10.2019).

5. Сенічкіна О.Е. Аналіз інноваційної діяльності промислових підприємств України. *Науковий журнал «Менеджер. Вісник Донецького державного університету управління»*. 2014. № 1(67). С. 109–114.
6. Тарасова О.В. Теоретико-методологічні основи інноваційної діяльності підприємств. *Економіка харчової промисловості*. 2012. № 1. С. 37–41.
7. Чумак О.В. Соціально-філософський аналіз поняття «інновація» та «інноваційна діяльність». *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2009. Вип. 36. С. 152–165.

References:

1. Illiashenko S.M. (2010). Marketynh. Menedzhment. Innovatsii: monohrafiia [Marketing. Management. Innovations: [monograph]. Sumy: Papirus, 621 p.
2. Mykhailovska O.V. (2005). Svitovyi dosvid derzhavnoi pidtrymky innovatsiinykh protsesiv [World experience of state support of innovation processes]. *Current economic problems*, no. 11, pp. 101–109.
3. Naukova ta innovatsiina diialnist Ukrainy: statystychnyi zbirnyk [Scientific and innovative activity of Ukraine: statistical collection]. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy* [State Statistics Service of Ukraine]. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/09/zb_nauka_2019.pdf (accessed 10 September 2020).
4. Pukhalska N.O., Honcharenko L.M. (2018). Suchasnyi stan innovatsiinoi diialnosti vitchyznianykh promyslovykh pidpryiemstv [The current state of innovation of domestic industrial enterprises]. *Market infrastructure*, vol. 20, pp. 113–118. Available at: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/20_2018_ukr/21.pdf (accessed 14 October 2019).
5. Senichkina O.E. (2014). Analiz innovatsiinoi diialnosti promyslovykh pidpryiemstv Ukrainy [Analysis of innovative activity of industrial enterprises of Ukraine]. *Scientific journal "Manager. Bulletin of Donetsk State University of Management",* no. 1(67), pp. 109–114.
6. Tarasova O.V. (2012). Teoretyko-metodolohichni osnovy innovatsiinoi diialnosti pidpryiemstv [Theoretical and methodological bases of innovative activity of enterprises]. *Economics of the food industry*, no. 1, pp. 37–41.
7. Chumak O.V. (2009). Sotsialno-filosofskyi analiz poniattia «innovatsiia» ta «innovatsiina diialnist» [Socio-philosophical analysis of the concept of "innovation" and "innovation"]. *Humanitarian Bulletin ZDIA*, vol. 36, pp. 152–165.